

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

LyMBUS 2024

Tartalom

A Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények
2024. évi számának tisztelgése a Collegium Hungaricumok
alapításának centenáriumán

- 11 SZABÓ MÁTYÁS
„A m. kir. oktatásügyi miniszter Ő Excellenciája a magyar
kormány legforróbb elismerését küldi”. Magyar oktatók
tevékenysége az osztrák–magyar külügyi utánpótlásképzésben
a Cs. és Kir. Konzuli Akadémián
- 41 UJVÁRY GÁBOR
„Csendes sziget a nagy város kellős közepén”. A berlini
Collegium Hungaricum otthona
- 69 DÉVAVÁRI ZOLTÁN
Az „Udvarhelyi-ügy”
- 107 KERESZTES CSABA
A magyar történetírás 1936 és 1947 között.
Makkai László bibliográf tanulmánya a francia tudományos
élet tájékoztatására
- 153 TÓTH ÁGNES
A Berlini Magyar Kultúra Háza megalapítása
- *
- 181 ERDŐS BENCE – NEUMANN TIBOR – RÁGYANSZKI GYÖRGY
Egy régi városkönyv kalandos élete. (Németlipcse legrégebbi
jegyzőkönyve és korai bejegyzései)
- 223 KANÁSZ VIKTOR
Várday Pál esztergomi érsek levelei a parmai állami levéltárból
(1537–1548)

- 237 VIROVE CZ NÁNDOR
Erdélyi vajda kerestetik. Ecsedi Báthory András javaslatai
Giovanni Battista Castaldónak (1553)
- 263 HÁMORI NAGY ZSUZSANNA
Izabella királyné és II. János választott magyar király
kapcsolatai a konstantinápolyi francia követekkel
(1557–1569)
- 297 LOVAS BORBÁLA – PETNEHÁZI GÁBOR
Enyedi György halotti orációja Hunyadi Demeter fölött
(RMNY 688)*
- 321 TOMKÓ ZOLTÁN
Egy megíúsított kiadás? Julius von Salm
Báthory Zsigmondnak címzett levele
Giovanni Michele Bruto Magyar történetéről (1592)
- 345 BURAK AKIN
Magyar rabok portréi a 16–18. századi Isztambulból
- 367 PETNEHÁZI GÁBOR
„Bécsi tanácskozás és pápistai végezés az magyar nemzet ellen”
(1624)
- 387 BALOGH ZSUZSÁNNA
Meghívók a Bornemissza család 17. századi lakodalmaira
- 407 BUJTÁS LÁSZLÓ ZSIGMOND
A gályákról szabadult magyarországi prédikátorok
küldöttségének látogatása a leideni református gyülekezetnél
(1676)
- 425 RESTÁS ATTILA
Unitárius temetési prédikációk Sárosi János felett (1703)
- 447 KOCSIS ANNAMÁRIA
A boszorkányság ismeretlen forrásai Szabolcs vármegye
levéltárában II.

- 465 HEGYI ÁDÁM
Levelek Erdődy György országbíró és az algyői reformátusok viszonyával kapcsolatban (1735–1744)
- 501 TÓTH FERENC
Messze esett-e az alma a fájától? II. Rákóczi Ferenc fejedelem méltatása 1737-ből
- 519 HURSÁN SZABOLCS
Batthyány Lajos Ernő életrajza (1746)
- 535 POSTA ANNA
Szőnyi Benjámin latin nyelvű versei a keresztény kegyességről
- 549 NAGY ÁGOSTON
„Dicsekvő búcsúztatás”. Báró Pászthory Menyhért ezredes baranyai inszurgenseket búcsúztató beszédének ügye a Polizeihofstelle előtt (1810)
- 571 KISS MARGIT
Adalék a Tübingai pályairás történetéhez 1812-ből
- 583 LAJTAI L. LÁSZLÓ
„Language which was meant to unite man to man, has been allowed to become a barrier between man and man”
Friedrich Max Müller levelei Hunfalvy Pálhoz (1873–1878)
- 611 SCHWARCZWÖLDER ÁDÁM
Széll Kálmán „paktuma” és mellékletei
- 637 GYARMATI ENIKŐ
A svájci Kék Kereszt helye az alkoholizmus elleni küzdelem kultúrtörténetében: Beszámoló a Magyarországi Kék Kereszt Egyesületek 1918–1921. évi helyzetéről
- 651 BÁBA VIKTÓRIA – BENE KRISZTIÁN
A Nemzetközi Brigádok Franciaországban internált magyar tagjai I. A jelenlegi határokon belül született veteránok
- 679 CSEKE PÉTER
Balogh Edgár levelei Kacsó Sándornak a Vásárhelyi Találkozó előkészítése idején

- 691 FÓRIS ÁKOS
Tábori lelkészek a Donnál. Dokumentumok a magyar királyi
2. honvéd hadseregnél szolgáló magyar tábori lelkészeknek
a katonai elöljárósággal és polgári lakossággal való
kapcsolatához
- 731 KOVÁCS BALÁZS
„Ilyen túlzásokra maga Rákosi elvtárs haragudna a legjobban”.
Molnár Erik és Révai József levélváltása 1952-ben
Rákosi Mátyás születésnapjára a *Századok*ban megjelenő
„tudományos” írás kapcsán
- 739 GECSÉNYI LAJOS
Ahogyan egy volt katona látta. Nádas Lajos vezérkari ezredes
válaszai az amerikai katonai kémelhárításnak (CIC)
a magyar emigrációról feltett kérdéseire (1952)
- 757 EÖRY GABRIELLA
1956-os menekültek Angliában
- 781 KOVÁCS-GERGELY MARIANNA
Adalékok a magyar konzuli szolgálat újjászervezésének
történetéhez – az 1. sz. Konzuli utasítás (1960)
- 791 WENCZ BALÁZS
Az NDK párt- és kormányküldöttsége Magyarországon
1964. május 6–12.
- 821 JÁNOSI CSONGOR
Életrajzi adalékok a titkosszolgálati görbe tükörben.
Kányádi Sándor és erdélyi kortársai
a Securitate 1968. évi irataiban
- 855 SERES ATTILA
Magyar diplomaták Kárpátalján a brezsnyevi érában
(1969–1982)
- 913 Szerzők

Messze esett-e az alma a fájától?

II. Rákóczi Ferenc fejedelem méltatása 1737-ből*

II. Rákóczi Ferenc életének utolsó szakasza száműzetésben telt el, melyet a magyar történetírás különböző irányzatai eltérően értékelték. Ugyanakkor a magyar történelem egyik legfontosabb szereplőjeként, az egyik legismertebb nemzeti hősként életének és politikai tevékenységének átfogó vizsgálata a hazai tudományos kutatások egyik fontos témájának számított és számít. A „nagyaságos fejedelem” emigrációjának (1711–1735) már több neves történészünk szentelt tudományos munkát. Először Szalay László, Thaly Kálmán és Márki Sándor foglalkozott a témával.¹ A 19–20. század fordulóján virágkorát élő Rákóczi-kultusz a fejedelem hamvainak hazahozatala idején (1906) érte el tetőpontját. Szekfű Gyula *A száműzött Rákóczi* című, 1913-ban megjelent kritikusabb hangvételű munkájában viszont rámutatott az emigrációban élő Rákóczi tevékenységének árnyoldalaira is.² Később Köpeczi Béla mérőföldkö jelentőségű monográfiájában (*A bujdosó Rákóczi*) foglalta össze a téma kutatásában elért újabb eredményeket.³ Köpeczi Béla szinte az összes ismert szóba jöhető levéltári forrást feldolgozva, minden eddiginél teljesebb képet alkotott Rákóczi személyéről és életének utolsó korszakáról.

A Rákóczi-szabadságharc utáni emigráció legfontosabb forrásait a fenti kutatók alaposan feldolgozták, a külhoni levéltárakban azonban még számos új információt tartalmazó kútforrás található, amelyek feltárásával tovább lehet árnyalni a száműzött fejedelem és a kuruc bujdosók 18. század első felében játszott szerepének jelentőségét.⁴ A jelen közleményben egy ilyen izgalmas új szempontokat tartalmazó, nemrég feltárt és a száműzött Rákóczi nemzetközi jelentőségét is értékelő szöveget szeretnék megosztani, amely a konstantinápolyi francia követségi levéltár egyik vaskos kötetében található. A konstantinápolyi francia követségnek az anyaországba visszaszállított levéltára a Nantes-i Diplomáciai Levéltári Központ egyik legrégibb állománya. Ennek legkorábbi, elsősorban 18. századi iratait Saint-Priest gróf, konstantinápolyi francia követ gyűjtette össze, majd a felvilágosodás korabeli szempontok alapján való rendszerezés után azokat impozáns bőrkötésű kötetekbe foglalta. Az úgynevezett Saint-Priest-gyűjtemény⁵ a levéltár

* A tanulmány a HUN-REN-ELTE *Nemesi Emigráció és emlékezet (1541–1756) Forrásfeltárás és kritikai szövegkiadás kutatócsoport* támogatásával készült. A franciaországi kutatásaimat a Külgazdasági és Külügyminisztérium Klebelsberg-ösztöndíja támogatásával végeztem, amelyet ezúton is szeretnék megköszönni.

¹ A téma gazdag irodalmából lásd a legfontosabb monográfiákat: SZALAY, 1864; THALY, 1889; MÁRKI, 1907.

² SZEKFŰ, 1913.

³ KÖPECZI, 1991.

⁴ E kérdésről lásd TÓTH, 2003.

⁵ A gyűjtemény részletes leírását lásd DENIS-COMBET, 1975.

egyik legértékesebb, fokozottan védett anyagát képezi. E gyűjtemény 15. számú kötetében a Villeneuve márki követségi időszakára vonatkozó vegyes iratok között találtam meg egy eddig ismeretlen iratot, amely II. Rákóczi Ferenc száműzetése során folytatott diplomáciai tevékenységét méltatja, és amelyet ismeretlen szerzője a fejedelem fia, Rákóczi József számára ajánlott.

Mielőtt rátérnék a forrás részletes bemutatására, tekintsük át röviden létrejöttének körülményeit. Az 1737-ben keletkezett méltatás idején II. Rákóczi Ferenc már két éve távozott az élők sorából, és az éppen zajló orosz-osztrák–török háború (1736–1739) idején a Fényes Porta meghívására József fia is Törökföldre érkezett. Rákóczi Józsefet Marchese di San Carlo álnév alatt már ifjú éveit óta szigorú császári felügyelet alatt nevelték. 1736-ban Bécsből megszökött, és az újabb török háború hírére Konstantinápolyba utazott. A fiatal Rákóczi odaérkezése nagy reményeket keltett a rodostói magyar emigránsok körében, ám rövid idő alatt kénytelenek voltak felismerni a „sasfiók” képességének korlátait is. Erről érzékletesen számolt be Mikes Kelemen 1737. január 2-i levelében: „*De amint észre kezdem venni, igen messze esett alma fájától.*”⁶ A kalandor Bonneval pasa rábeszélésére Rákóczi József a magyar bujdosók vezéréként bekapcsolódott a konfliktusba, amelyről az Erdélyi Fejedelemség visszaszerzését remélte. A szultán ugyan elismerte fejedelemnek és Magyarország urának is, ám e titulusokat az ambiciózus Rákóczi-fiú soha nem élvezhette, és már 1737-ben meggyűlt a baja az oszmán hatóságokkal is. Az 1738-as hadjárat során sem kapott jelentős szerepet a szerény kísérettel a balkáni hadszíntéren tartózkodó betegeskedő erdélyi fejedelmi sarj, aki sok hányattarás után 1738. november 10-én hunyt el a dobрудzsi Csernavodában.⁷ Az itt közölt forrás első sorban az apja emlékét felidézve próbált útmutatást nyújtani a fiatal Rákóczinak, akinek a szolgálataira nagy valószínűséggel a francia diplomácia is igényt tartott.

Lássuk, milyen szempontból tartotta a szerző fontosnak II. Rákóczi Ferenc diplomáciai tevékenységét. Mint ismeretes, Rákóczi fejedelem és kísérete 1720-ban telepedt le Rodostóban. Nem sokkal a megérkezésük után a magyar bujdosók egy új emigrációs központot hoztak létre a Márvány-tenger partján fekvő soknemzetiségű kisvárosban, ahová egyébként a 18. században más európai országokból származó emigránsokat, például lengyeleket, illetve száműzött pasákat is letelepített az oszmán vezetés. Rodostó hamarosan a száműzött Rákóczi fejedelem lakhelyévé, szellemi műhelyévé és diplomáciai főhadiszállásává vált. Rákóczi Rodostóból igyekezett bekapcsolódni a nemzetközi politikai életbe. Követeket és emlékiratokat küldött a különböző európai udvarokba, elsősorban a francia királyi udvarba, a konstantinápolyi francia követség közvetítésével. A francia követség szintén figyelemmel kísérte a rodostói magyar kolónia helyzetét, mivel az egykori kuruc szabadságharcosok osztrák ellenessége fontos garancia volt politikai megbízhatóságukra és a francia érdekek szolgálatára. Ennek köszönhetően a francia külpolitika egészen a 18. század közepéig számolt egy esetleges magyar diverzió lehetőségével, visszanyúlva ahhoz az évszázados diplomáciai hagyo-

⁶ MIKES, 1988, 224.

⁷ Rákóczi József pályájáról: PAPP, 2003.

mányhoz, amely szerint – háború esetén – a francia király aktív külpolitikát folytatott Magyarországon és Erdélyben. A Rákóczi-emigráció Oszmán Birodalomba érkezése idején Jean-Louis de Bonnac⁸ konstantinápolyi francia nagykövet volt hivatalban (1716–1724). Bonnac márki már régi ismerősnek számított Rákóczi és kísérete számára, hiszen a Rákóczi-szabadságharc és az északi háború idején különböző diplomáciai hivatalai során folyamatos kapcsolatban állt a magyar függetlenségi mozgalom vezetőivel.⁹ Az oszmán főváros közelsége valószínűleg lehetővé tette a magyar emigránsoknak a konstantinápolyi francia követtel és környezetével való szorosabb kapcsolattartást. Amikor a bujdosó magyarokat a Porta áthelyeztette Rodostóba, a távolság miatt kicsit körülményesebb lett ez a kapcsolat, de nem szakadt meg.¹⁰ Ezt jól illusztrálja a mellékelt, Rákóczi politikai szerepét méltató írás is.

A feljegyzés szerzője szerint a száműzött fejedelem rendszeresen küldött emlékiratokat az oszmán kormányzat számára, amelyeket az nagyra értékelt. Rákóczi portai tekintélye szempontjából fordulópontnak számított, amikor a spanyol király követet küldött hozzá az oszmán–spanyol kapcsolatok erősítése céljából.¹¹ Az ismeretlen szerző felidézi a fejedelem fontos közvetítői szerepét az orosz–oszmán békeszerződés 1719-es megújítása ügyében. Rákóczi véleményére ettől kezdve gyakran hallgattak a portai méltóságok. Így történt ez például 1723-ban is, amikor a fejedelem komoly erőfeszítéseket tett Oroszország és az Oszmán Birodalom közötti béke létrehozása érdekében. A Portához intézett, 1723. április 17-i, békét szorgalmazó memorandumában egyebek mellett javasolta a két nagyhatalom közötti ázsiai vitás területek hovatartozásának a karlócai (1699) és a pozsareváci béke (1718) európai mintáit követő rendezését.¹² Rákóczi, úgy tűnik, nagyon alaposan tájékozódott a fontos geopolitikai régió nemcsak stratégiai fontosságú területeinek elhelyezkedéséről, hanem azok vallási és kulturális jelentőségének tétjeiről is. Ebben az időszakban alaposan tanulmányozta az Oszmán Birodalom és a Közel-Kelet vallási helyzetét, és megismerkedett az iszlám fontosabb tanaival is.¹³ Izgalmas gondolatokban fejt ki azon érveit is, amelyek szerint nem állt az oszmán uralkodó érdekében, hogy az éppen zajló perzsiai konfliktusban egy emíri származású szunnita uralkodó kerüljön trónra Perzsiában, aki Mekka és Medina esetleges megszerzésével a birodalmi címre törhet. Ezért úgy gondolta, hogy a Birodalom szempontjából a régióban érdemes fenntartani a síiták és szunniták közötti egyensúlyi állapotot. Hasonló

⁸ Jean-Louis d'Usson de Bonnac (1672-1738) francia katonatiszt és diplomata. Életéről: DUPARC, 1969, 211–212.

⁹ Bonnac levelezéséhez lásd a következő forráskiadás vonatkozó részeit: TÓTH, 2012.

¹⁰ Rodostó ekkor vált a konstantinápolyi francia követség futárpostájának fontos tranzitállomásává, első sorban azért, mert a Bécsen keresztül haladó postaútvonalak révén szinte az összes európai diplomáciai futárszolgálat a császári hatóságok ellenőrzése alá került. A tengeri úton biztonságosabban lehetett bonyolítani a konstantinápolyi francia követ és a versailles-i udvar közötti levelezést. ROIDER, 1982, 7–13.

¹¹ SALLÉS VILASECA, 2020.

¹² CADN, Ambassade de France à Constantinople, série A, fonds Saint-Priest Correspondance politique, volume 10 Ambassade Mehemet Effendi en France 1720-1724, fol. 174–179.

¹³ Rákóczi nagy valószínűséggel a Korán francia nyelvű, André Du Ryer által készített fordítását használta. KÖPECZI, 1984, 204.

szempontokra hivatkozva Rákóczi javasolta azt is, hogy érdemes a cárnak gesztusként meghagyni néhány vitatott tengerparti dagesztáni területet, amelynek fejében az orosz uralkodó adott esetben baráti segítséget is nyújthat az Oszmán Birodalomnak. A békét végül 1725. november 25-én kötötte meg a két nagyhatalom. A béke a területi rendezés mellett lehetőséget adott az oroszok számára, hogy beavatkozzanak Lengyelország ügyeibe, hogy állandó diplomáciai képviselőt állítsanak fel Konstantinápolyban és kereskedhessenek az Oszmán Birodalom területén. A békekötés létrejöttében fontos szerepet játszott a francia követen, Bonnac márkin keresztül a száműzött erdélyi fejedelem is.¹⁴

Rákóczi igen jó információkkal rendelkezett a Közel-Kelet földrajzi, történelmi és vallási viszonyairól. Az iráni háborús helyzet vizsgálatában különösen kiemelkedő elemzői és közvetítői szerepet játszott. Értesüléseinek jelentős részét a Judasz Tadeusz Krusiński¹⁵ lengyel jezsuita által eredetileg latin nyelven írt, majd oszmán-török nyelvre fordított, az afgánok eredetéről, az iráni hadműveletekről és a Szafavida uralkodók államának összeomlásáról szóló munka, a *Tarih-i Seyyâh der Beyân-i Zuhûr-i Ağvâniyân ve Sebeb-i Indihâm-i Binâ-i Devlet-i Şâhân-i Safaviyân* szövegéből vehette. E mű eredeti latin nyelvű példányát Rákóczi eljuttatta dragománjának és portai ügyvivőjének, Ibrahim Mütefferikának is, aki miután lefordította oszmán-török nyelvre, a nyomdájában könyv formájában is megjelentette.¹⁶ Később Ibrahim efendi nyomdájában látott napvilágot egy Iránt (1729–1730) ábrázoló térkép is, amely elsősorban katonai célokat szolgálhatott.¹⁷ Mindezeket figyelembe véve, nem véletlen, hogy Rákóczi fejedelmet szakértőként és informátorként is bevonták a perzsa ügyek tárgyalásába. Rákóczi oszmán kormányzattal kialakított kiváló interkulturális kapcsolatait jól jellemzi a méltatás következő része: „Öméltósága számára alapvető fontosságú volt a portai miniszterekkel a politikai ügyekben való pontos kapcsolattartás. Gyakran adott át számukra a keresztény világból származó híreket, amelyekhez saját véleményét is hozzátette. Gyakran emelt ki a gazétákból és nyilvános sajtóból híreket, amelyek fontosabb részeit, az általa jelentősnek és megbízhatónak ítélt elemeit törökre fordítva továbbította a portai miniszterek felé.”¹⁸

¹⁴ KÖPECZI, 1984, 16.

¹⁵ Judasz Tadeusz Krusiński (1675–1756) lengyel jezsuita, orvos, orientalista, misszionárius és diplomata. 1707 és 1725 között a Szafavida-dinasztia uralma alatt lévő Perzsiában élt, majd később megírta utazásainak történetét.

¹⁶ A mű 1729 augusztusában jelent meg 1200 példányban. Krusiński egy 1740-ben megjelenő művének előszavában azzal vádolja Mütefferikát, hogy visszaélt a névvel, mivel oszmánra is ő maga fordította. SABEV, 2006, 191.

¹⁷ A francia diplomáciai levelezésekben több adatot is találunk arra vonatkozólag, hogy Ibrahim Mütefferika Claude-Alexandre de Bonneval segítségével térképeket készített Rákóczi fejedelem számára. Lásd erről Villeneuve márki konstantinápolyi levelezésének vonatkozó részeit. BNF, Ms. Fr. 7177-7198. *Ambassade à Constantinople de M. le marquis de Villeneuve* (1728-1741).

¹⁸ CADN, *Ambassade de France à Constantinople*, série A, fonds Saint-Priest Correspondance politique, volume 15 *Ambassade de M. le marquis de Villeneuve 1728-1738*, *Memoire à la louange de S. Altesse Ser. le feu Prince Ragotzky dédié à son fils* fol. 210.

A Bonnac márki után szolgáló francia követ Jean-Baptiste d'Andrezel vicomte¹⁹ volt, akit a fennmaradt levelezésük alapján II. Rákóczi Ferenc közeli ismerősének és bizalmas barátjának tekinthetünk.²⁰ Szintén jónak mondható viszonyt ápoltak a rodostói magyar emigránsok a későbbi konstantinápolyi nagykövetekkel, elsősorban a d'Andrezel vicomte halála után kinevezett Villeneuve márkival, akinek a hivatali ideje alatt keletkezett a szóban forgó mű.

Louis-Sauveur de Villeneuve márki (1675–1745) a konstantinápolyi francia követség egyik legmarkánsabb kora újkori diplomatája volt. A taláros nemességhez tartozó Villeneuve 1675-ben született Marseille-ben, apja a városi közrendért felelős helytartó, később pedig az aixi parlament tanácsosa volt. Ő maga örökölte a marseille-i helytartói hivatalt, majd elnyerte a d'Andrezel vicomte nagykövet váratlan halála után megüresedett konstantinápolyi követi állást. A márki 1729-ben foglalta el állomáshelyét és tizenkét évig vezette a követséget. 1744-ben XV. Lajos felajánlotta neki a külügyi tárcát, amelyet ő visszautasított. Villeneuve márki Marseille-ben hunyt el 1745. július 1-jén.²¹ A francia diplomata konstantinápolyi követsége több szempontból is fontos. Egyrészt ügyesen használta ki az emigránsokból és renegátokból álló informátorai és ügynökei munkáját, akik jelentősen hozzájárultak az 1736–1739-es orosz-osztrák–török háborút lezáró belgrádi béke kimeneteléhez. Villeneuve az orosz-osztrák–török háború során, illetve a békétárgyalások előkészítésében jó hasznát vette törökül is jól beszélő magyar ügynökeinek és rajtuk keresztül Ibrahim Mütefferika portai hivatalnoknak.²²

A fejedelem halálát megelőző időszakot tárgyalva szintén Rákóczi pozitív diplomáciai szerepét méltatja az írásnak az a része, amely az 1730-as évek elején kiélelődő lengyel örökösödési válságra utal. A fejedelem ekkor nyomós érvekkel vette rá a Portát, hogy a szász választófejedelemmel szemben a lengyel Leszczyński Szaniszló trónigényét támogassa. Ennek elősegítése céljából a fejedelem a tatár kán udvarába 1733-ban egy magyar ügynököt is elküldött.²³

A francia követség és a rodostói emigráns kolónia közötti kapcsolatból láthatólag mindkét fél egyaránt profitált. Jó példa erre a francia követ, Bonnac márki hathatós közbenjárásának felidézése 1720-ban. Ekkor az oszmán hatóságok csökkenteni akarták a Rákóczinak járó kegydíjat, de a francia követ a Franciaországba induló oszmán követ, Yirmisekiz Mehmed Çelebi efendi²⁴ meggyőzésével elhárította ennek veszélyét. Egyéb-

¹⁹ Jean-Baptiste Louis Picon (1663–1727), d'Andrezel vicomte, francia hivatali nemes és diplomata. Életről: DUPARC, 1969, 257–258.

²⁰ Lásd ehhez a két személy válogatott levelezésének magyar kiadását: KÖPECZI, 1984. A két személy szellemi rokonságát mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy Rákóczi fejedelem az 1716. május 30-án a kamalduli szerzetesekkel megkötött szerződés szerint azt a házat bérelte Grosbois-ban, amelyben korábban d'Andrezel vicomte lakott, és mindketten kapcsolatba kerültek a janzenizmussal is, amelynek Rákóczira gyakorolt hatását már sokan bizonyították.

²¹ Villeneuve márki életéről: VANDAL, 1887; DUPARC, 1969, 277–278.

²² VANDAL, 1887, 197; CASSELS, 1966, 110–136.

²³ VEINSTEIN, 1970.

²⁴ Yirmisekiz Mehmed Çelebi efendi (?–1732) oszmán államférfi és diplomata. Mehmed efendi franciaországi követjárásáról lásd VEINSTEIN, 2004.

ként Rákóczi saját követét is elküldte Mehmed efendi követjárása idején Franciaországba.²⁵ A jól tájékozott szerző később utalt arra is, hogy egy év múlva szintén felmerült a fejedelem kegydíjának csökkentése, de ezt Rákóczi már ügyesen érvelve oldotta meg.

A nagyságos fejedelem természetesen a saját ügyei intézését sem hanyagolta el a Portán, ahol ügyes diplomáciai érzékkel emlékeztette az oszmán főméltóságokat a magyar emigráció esetleges alkalmazásának lehetőségére egy újabb háború esetén. A fejedelem érdekvéonyesítő képességének illusztrálása érdekében az ismeretlen szerző felidézte a diplomáciai ajándékok alkalmazását is. Mivel Rákóczi jól ismerte az oszmán uralkodók csillagászat és földrajz iránti szenvedélyes érdeklődését, gyakran küldött nekik távcsöveket, földgömböket és térképeket. Itt fontos megemlíteni, hogy Rákóczi diplomáciai tevékenységét felkészült szakemberekből álló kabinet segítette. Idetartozott például a széles műveltségű erdélyi származású renegát tolmács, Ibrahim Mütefferika is.²⁶ Érdekes adalékot találhatunk a szöveg ezen részében azzal kapcsolatban, hogy a Porta pénzadománnyal segítette az erdélyi fejedelmi követek korábbi rezidenciájának, az akkoriiban már dűledező és az 1730-as években tűzvészben is megrongálódott „erdélyi háznak” újjáépítését. A szimbolikus jelentőségű adomány említése azért is figyelemre méltó, mivel az oszmán kormányzat részéről egyfajta gesztusnak is értékelhető a Rákóczi által viselt erdélyi fejedelmi cím magasabb szintű elismeréseként.

A szöveg végén a szerző felhívja a fiatal fejedelem figyelmét arra, hogy az oszmán méltóságokkal épölt kapcsolatok kialakítása során mennyire fontos a francia követséggel való szoros együttműködés. Felsorolja ezek közül azon személyeket, akik a leghasznosabban segíthetik az ügyeit, és külön felhívja a figyelmét egy jó dragomán alkalmazásának szükségességére. Az ideális tolmács-diplomata jellemzése során a tapasztalat, az óvatosság, az állhatatosság és a megbízhatóság jelentőségét hangsúlyozza a névtelen szerző. A további szempontok között kiemelten jelenik meg az az elvárás is, hogy a leendő dragomán személyének kiválasztása során fontos lenne, hogy az illető ne legyen rája, vagyis a portai méltóságok által megvetett nem muszlim oszmán alattvaló, és kiválóan alkalmas legyen az oszmán török nyelvű tárgyalásra, írásra és fordításra.

A fentiek alapján felmerülhet a kérdés, hogy vajon ki lehetett az írás szerzője. Rákóczi életének utolsó éveiben is aktív külpolitikai tevékenységet folytatott, és főleg a francia, spanyol és angol diplomáciát ostromolta magyarországi vonatkozású terveivel. Az 1730-as évektől Rákóczi szorosabb kapcsolatba került kora neves renegátjával, Claude-Alexandre de Bonneval, a híres Bonneval pasával,²⁷ aki baráti viszonyban állt a kolozsvári születésű Ibrahim Mütefferikával. A két renegát jól hasznosította – gyakran saját céljaikra is – a Rákóczi fejedelem nyújtotta diplomáciai védelmet, illetve a portai, valamint az európai diplomáciai körökben kivívott megbecsülését és hitelét. Bonneval elsősorban katonai és politikai tanácsadóként játszott fontos szerepet Rákóczi környezetében, de a fejedelem a francia követséggel való kapcsolatok ápolásában is nagy hasz-

²⁵ ADG, série C 3634, Le passage de l'ambassadeur de la Porte à Bordeaux en 1721.

²⁶ TÓTH, 2011.

²⁷ VANDAL, 1885.

nát vette. Mivel a szöveg végén található ajánlás alapján sejteni lehet, hogy a korábban a nagyságos fejedelem portai ügyvivőjeként és dragománjaként szolgáló Ibrahim Müteferrikát ajánlja Rákóczi Józsefnek hasonló feladatok ellátására, valószínűsíthető, hogy Ibrahim efendi barátja és közeli munkatársa, Claude-Alexandre de Bonneval lehetett a francia nyelvű szöveg megalkotója. Mindkét személy nevét olvashatjuk a szövegben, és az újabb kutatásoknak köszönhetően tudhatjuk azt is, hogy a két renegát Rákóczi József nevében számos sikeres diplomáciai kezdeményezést folytatott, és például hozzájárult a néhány évvel később, 1740-ben az Oszmán Birodalom és a Nápolyi Királyság között létrejövő kétoldalú kereskedelmi szerződés létrejöttéhez.²⁸ Ez talán annak is köszönhető, hogy az 1737-ben keletkezett, II. Rákóczi Ferenc fejedelmet méltató írás elérhette a célját, és a fiatal Rákóczi József bizalmába fogadta az apja környezetében aktív szerepet játszó diplomátákat.

*

Az itt közölt leveleket legjobb tudomásom szerint eddig még nem adta ki senki. A szövegátírásnál elsősorban az Archiv für Reformationsgeschichte kora újkori szöveggyűjtésére vonatkozó ajánlásait (Empfehlungen zur Edition frühneuzeitlicher Texte. *Archiv für Reformationsgeschichte*. 72. Bd. 1981. 299–319.) vettem figyelembe. A szöveg archaikus, következtetlen helyesírását megtartottam, változtatásokat jobbra csak a kis, illetve nagy kezdőbetűvel való átírás, illetve a rövidítések feloldása terén végeztem.

²⁸ Bonneval és Ibrahim Müteferrika e szerződés létrejöttében játszott központi szerepét madridi és nápolyi források is megerősítik. Lásd erről AHN, Seccion de Estado 3411, Exp. 1. Expediente relativo a la negociación de un tratado entre España y Turquía con informes sobre la negociación de un tratado entre Nápoles y Turquía, illetve ASN, Affari Esteri, Constantinopoli b 190-191. A Nápolyi Királyság 18. századi földközi-tengeri térszerzéséhez újabban: DENIS-DELACOUR, 2021.

Forrás

Öméltósága néhai II. Rákóczi Ferenc fejedelem méltatása a fia számára

(1737)

CADN, Ambassade de France à Constantinople,
série A, fonds Saint-Priest Correspondance politique,
volume 15

Ambassade de M. le marquis de Villeneuve 1728–1738
fol. 209–214.

(másolat)

A szöveg ismeretlen szerzője, aki valószínűleg jól ismerte II. Rákóczi Ferencet, a fia számára összegyűjtötte a néhai fejedelem emigrációs politikai tevékenységének a legfontosabb jellemzőit. Ezek közül kiemelte, hogy Rákóczi folyamatosan tájékoztatta a Portát az európai politikai eseményekről, közvetítő szerepet játszott az oszmán kormányzat és az európai diplomataik között, különös tekintettel a spanyol és a francia követségekre. E mediációs tevékenysége kiterjedt a válságok idején a konfliktusok békés rendezésére is, amit az 1720-as évek idején az oszmán–oroszl kapcsolatok rendezésében játszott szerepe is jól mutat. A szerző szerint Rákóczi hasonlóan fontos közvetítő szerepet játszott a később kibontakozó perzslai konfliktus, illetve a lengyel örökösödési válság idején a Porta tájékoztatásában, és igyekezett a saját ügyeinek intézését is összehangolni az Oszmán Birodalom és az egyes európai nagyhatalmak érdekeivel. A szerző – nem teljesen önzetlen módon – felhívja a fejedelem fiát arra, hogy apja politikájának folytatásához neki is szüksége lesz jó közvetítőkre, elsősorban egy jó dragománra.

Memoire à la louange de Son Altesse Serenissime le feu Prince Ragotzky dédié à son fils

[fol. 209]

Conduit par le mouvement de mon zele pour Son Altesse Serenissime, j'ay l'honneur de luy faire part de quelques réflexions, qui tendent au bien, et a l'avantage de son service.

Ne doutant point que Son Altesse Serenissime ne se fasse un principe de suivre la conduite que le feu prince son pere a tenue avec la Porte dans ses affaires ; la politique ayant toujours été une de ses plus éminentes qualitez je joindray icy quelques unes de ses maximes, que l'experience m'a appris et dont Son Altesse Serenissime selon son discernement et ses lumieres fera l'usage qu'Elle jugera a propos conformément aux temps et aux conjonctures feüe Son Altesse Serenissime avoit accoutumé de présenter des mémoires a la porte ; tant pour ce qui concernoit ses propres interets, que pour les affaires qui avoient quelque rapport au bien, et a l'avantage de cet Empire. Persuadé qu'il étoit qu'il falloit se rendre utile pour être agreable ; quoyqu'il n'ait pas eü les armes a la main il rendoit a la porte des services importants dans le cabinet. Il luy communiquoit des projets ;

il luy faisoit part de ses veües, et de ses correspondances avec différentes cours de l'Europe[...] Rien ne luy fit plus d'honneur peu apres son arrivée que la negociation qu'il avoit si heureusement entamée a la cour d'Espagne ; en consequence de laquelle Sa Majesté Catholique envoya au prince un ministre caractérisé et muni de pleinspouvoirs pour menager par son canal un traitté de paix et d'alliance avec le grand Seigneur contre l'Empereur, avec qui ils estoient alors en guerre ; et quoyque cette affaire ne réussit pas la porte étant absolument déterminée a la paix, elle servit a donner beaucoup de credit au prince et a luy gagner l'estime et la confiance du ministere qui voyoit par là en quelle consideration il étoit a la cour d'Espagne ; et peut estre que la porte n'a pas encore oublié cette idée de conciliation avec cette puissance.²⁹

Le feü prince saisissoit les occasions de rendre a la porte des services effectifs, et cette conduite a eü presque toujours un bon effet. J'en citeray seulement icy quelques exemples. En 1719 le prince contribüa beaucoup par ses conseils et ses bons offices au renouvellement de la paix entre la porte et la Moscovie sous le czar Pierre le grand³⁰ qui avoit envoyé icy son ministre plenipotentiaire M. Daskow.³¹ En cette occasion il employa utilement le credit qu'il avoit auprez du czar, et a la porte[...] En 1724, il fit un memoire sur les affaires de Perse et de Moscovie qui fut si gouté du Divan qu'il inflüa beaucoup a luy faire changer la résolution de déclarer la guerre aux Russiens, les esprits auparavant fort emüs se calmerent ; et toute l'affaire fut mise en negociation, ce qui estoit fort du gout du Sultan, et du grand visir Ibrahim pacha.³² De concert avec celui qu'il envoya exprez a Petersbourg³³ chargé de ses dépêches, qui tendoient a faire au czar des propositions, et a porter ce prince a donner quelques satisfaction aux Turcs, et a calmer leurs allarmes sur ses rapides conquetes ; affin de terminer a l'amiable les differents survenus entre les deux cours. Cette negociation dans laquelle intervint aussy la mediation de la France offerte par M. le marquis de Bonac³⁴ eüt dans peu un heureux succes. J'ay eü occasion d'avoir quelque connaissance de cette affaire, puisque feüe Son Altesse Serenissime me fit l'honneur de m'envoyer avec ses ordres et instructions auprez de M. de Bonac quelques années apres la paix de Passarovitz,³⁵ etant survenu un nouveau sujet de broüillerie entre la porte et la République de Venise ; la premiere eut quelque dessein de déclarer la guerre. Elle demanda conseil au prince, et Son Altesse Serenissime consultant plutôt sa bonnefoy que ses interets, ou ce qui paroisoit les favoriser, dissuada les ministres de ce dessein leur en rēpresentant les consequences par rapport a [fol. 210] une nouvelle guerre avec l'Empereur, qui se trouvoit alors en paix avec toutes les puissances. Ce procedé franc, genereux, et desinteressé eut les applaudissements du ministere, et augmenta la confiance, et la haute

²⁹ Jacques Nicolas de Boissimène (1668–1757) francia katonatiszt és diplomata.

³⁰ I. (Nagy) Péter (1672–1725) orosz nagyherceg, 1682 és 1725 között Oroszország cája.

³¹ Alekszej Ivanovics Daskov (?–1733) orosz diplomata.

³² Nevsehirli Damat Ibrahim pasa (?–1730) 1718 és 1730 között nagyvezír.

³³ Szentpétervár Oroszországban.

³⁴ Jean-Louis d'Usson de Bonnac (1672–1738) konstantinápolyi francia nagykövet.

³⁵ A pozsareváci béke (1718. július 21.) lezárta a velencei–török (1714–1718) és Habsburg–török (1716–1718) háborút.

estime de la porte pour Son Altesse Serenissime. Dans les dernieres affaires de Pologne le feü prince agit toujours de concert avec M. l'ambassadeur de France pour rêprésenter fortement au Grand Visir Hali pacha³⁶ combien il etoit prejudiciable a l'Empire ottoman qu'il y eût en Pologne un Roy alleman si etroitement uni avec l'Empereur, et la Czarine. L'un et l'autre firent si bien connoître a ce premier Ministre de quelle importance il étoit de s'opposer a l'accroissement formidable de la puissance Russienne, qu'il fût une fois tout a fait determiner a déclarer la guerre aux Moscovites, malgré celle que la porte avoit alors avec la Perse. En quoy l'experience a fait voir depuis que les Turcs auroient tres bien fait, puisqu'ils se seroient trouvez armez, et qu'ils n'auroient pas été surpris par les Moscovites ; mais d'autres intrigues firent tout d'un coup changer de veües, et de dessein au Grand Visir et la porte mal a propos pour elle s'en tint aux assurances que les Ministres d'Angleterre et de Hollande luy donnerent des pacifiques intentions de la cour Russienne. Enfin feüe Son Altesse Serenissime avoit pour maxime capitale d'entretenir une exacte correspondance pour les affaires politiques avec les ministres de la porte. Souvent il leur communiquoit les nouvelles qu'il recevoit de la Chretienté avec les observations qu'il y faisoit luy même. Souvent il faisoit extraire des gazettes et nouvelles publiques, et traduire en turc les endroits les plus rémarquables, les nouvelles, et particularitez les plus sûres qu'il jugeoit les plus interessantes pour les ministres de la porte, et il leur en faisoit part. C'est dans cet esprit qu'il fit rédiger l'histoire de la Révolution de Perse par le pere Krusinski³⁷ ; et le morceau qui en fut tiré, assorti au gout et a la portée des Turcs fut présenté de sa part non seulement au visir ; mais au grand Seigneur même, et reçu avec plaisir de l'un, et de l'autre. Toutes ces choses sont fort du genie des Turcs qui ayant un bon sens naturel, et beaucoup de curiosité sont par le deffaut d'éducation peu instruits des affaires de l'Europe, des interets des princes ni des lerus propres. Telle est aussy la politique des ambassadeurs et ministres étrangers de donner a la porte des informations, des avis et des nouvelles ; et les Turcs prennent une grande confiance quand ils rémarquent qu'on ne les trompe point ; c'est aussy ce qui avoit attiré une si haute estime a M. de Bonnac que le fameux Grand Visir Ibrahim pacha le consultoit sur les affaires les plus importantes du gouvernement et qu'il avoit accoutumé de dire : Les autres nous ont quelques fois trompé mais l'ambassadeur de France ne nous trompe jamais.

Comme les Turcs n'ont point au dehors d'interêt qui les touche plus que la grande puissance de l'Empereur, laquelle ils craignent encore davantage depuis que la cour de Vienne est si etroitement unie avec celle de Moscovie ; et qu'il y a sur le throne de Pologne un Electeur de Saxe creature de l'une et de l'autre. Son Altesse Serenissime qui ayant passé la plus grande partie de son temps depuis son enfance a la cour de l'Empereur est censé la mieux connoître qu'un autre pourroit en faire de justes memoires qui seroient sans doute interessans pour la porte, luy en découvrir le genie, les ressorts et les intrigues, le fort et le foible, leur tracer quelque plan du gouvernement, de la politique et des interets des princes et Etats de l'Empire surtout par rapport a la maison d'Autriche ; enfin de luy developper

³⁶ Hekimoğlu Ali pasa (1689–1758) oszmán államférfi, háromszor is viselte a nagyvezíri címet.

³⁷ Judasz Tadeusz Krusiński (1675–1756) lengyel jezsuita, orvos, orientalista, misszionárius és diplomata.

la constitution du corps germanique, dont les Turcs sont fort curieuse ; mais ils n'en ont que peu ou point d'idée du moins qui soit juste et exacte ; car [fol. 211] la plupart régardent les Electeurs comme des Roys vassaux de l'Empereur qu'ils croyent avoir droit de leur commander, et de disposer de leurs forces et de leur puissance. Enfin selon les occasions, et les conjonctures Son Altesse Serenissime pourroit selon ses lumieres et sa prudence, communiquer a la Porte ses veües, réflexions, idées, projets, correspondances, et nouvelles politiques. Il est a présumer que cette conduite bien menagée ne pourra produire qu'un bon effet. Les liaisons que le prince a, on peut avoir dans la suite avec la cour de France luy seront particulièrement utiles a celle-cy, qui régardant cette couronne comme ennemie ou rivale de la maison d'Autriche recevra agreablement tout ce a quoy elle paroitra avoir part. Par ce principe il est de l'interêt de Son Altesse Serenissime Son Altesse Serenissime, et Elle est assez convaincüe, de vivre en bonne harmonie avec l'ambassadeur de France. J'ajouteray seulement icy faisant profession de dire la verité que le feü prince a éprouvé et a ensuite reconnu luy même que le peu d'intelligence qu'il a parü pendant quelque temps aux yeux mêmes des Turcs y avoir entre luy et le marquis de Bonac avoit beaucoup nüi a ses affaires. C'est le seul ministre etranger en qui Son Altesse Serenissime puisse en tout temps avoir confiance ; et qui peut également luy prendre comme ministre ses bons offices tant a la cour du Roy son maitre qu'à celle cy. Quand Mehemet Effendi fut sur le point de partir pour son ambassade de France, M. de Bonac, je le tiens de luy même, dit au Grand Visir au moins, Monsieur, je suis obligé de vous avertir que quand Mehemet Effendi³⁸ sera a la cour du Roy mon maitre, tout le monde, depuis M. le Duc d'Orleans³⁹ luy demandera des nouvelles de M. le prince Rakoczy, et comment il est traité a la porte ; que voulez vous qu'il réponde ? Le visir un peu surpris répliqua : que nous l'aimons et estimons ; dites-luy donc. M. reprit l'ambassadeur ; voulant luy insinüer par là que la conduite que la porte avoit alors a legard du prince ne le marquoit pas tout a fait, c'étoit dans le temps que l'on avoit diminué son taïm, ce discours fit impression sur le Grand Visir et eüt dans peu des suites avantageuses. La porte fit meme part au prince de plusieurs choses au sujet de cette ambassade.

Le feü prince ne negligeoit pas non plus ses propres affaires a la porte ; et luy faisoit sentir la liaison qu'elles avoient avec les siennes. Il leur mettoit souvent devant les yeux la maxime du grand Suleiman,⁴⁰ de rétablir, ou maintenir le Royaume de Hongrie dans ses Libertez et privileges ; et le prince de Transylvanie dans ses etats pour mettre une double barriere aux entreprises ambitieuses de la maison d'Autriche ; de telle sorte que ce grand prince pensoit qu'il étoit plus de l'interêt de la porte de laisser ces deux Etats dans leur propre gouvernement ; que d'en faire la conquête, et les reduire en provinces de l'Empire. Enfin le prince faisoit connoitre aux Turcs que (que) son sêjour icy, quoyqu'il parut être dans l'inaction, étoit utile a la porte par la consideration que sa présence, et ce qu'il étoit

³⁸ Yirmisekiz Mehmed Çelebi efendi (?–1732) oszmán államférfi és diplomata, 1720-ban franciaországi követjárásának nagy európai visszhangja volt.

³⁹ Philippe Charles d'Orléans (1674–1723) királyi herceg, XV. Lajos király kiskorúsága idején 1715 és 1723 között Franciaország régense.

⁴⁰ I. Szulejmán (1494–1566) 1520 és 1566 között az Oszmán Birodalom szultánja.

en état d'entreprendre avec le secours de la porte pourroit toujours donner à la cour de Vienne dans la vue des événements ; et de la puissante diversion que le prince, et la nation hongroise pouvoient faire en cas de guerre et de rupture entre les deux Empires. Son Altesse Serenissime se trouve dans la même conjoncture, et Elle peut faire valoir à propos les mêmes raisons, et considérations. Il seroit inutile de dire icy combien les correspondances que le prince pourroit avoir en Hongrie, et en Transylvanie, ainsi que l'affection, l'estime, et la confiance des deux nations luy donneront du crédit à la porte qui considérant toujours l'Empereur comme son plus dangereux ennemi recherchera naturellement tout ce qui peut luy être opposé.

Outre les affaires publiques et politiques feüe Son Altesse Serenissime avoit soin [fol. 212] de représenter à la porte ses intérêts personnels et domestiques. Lorsqu'en 1721. on luy retrancha de son taïm par jour il en écrivit au Grand Visir avec autant de fermeté que de raison en luy représentant combien cette conduite de la porte à son égard étoit peu convenable à la générosité du très puissant Empereur et à l'hospitalité musulmane ; combien elle étoit contraire aux grandes promesses que la Sublime Porte luy avoit faites en l'invitant à venir dans cet Empire ; ainsi qu'au rang et à la dignité du prince, et enfin aux services qu'il pouvoit rendre à la porte : puisque ce traitement persuaderoit à tout le monde, et surtout aux hongrois que l'on n'avoit icy pour luy, toute la considération qu'il méritoit. Ces raisons, et autres semblables ne laisserent pas que de faire impression : la lettre du prince quoique remplie de fortes représentations fut louée du ministère, ainsi que je le say de bonne part, et appuyée par des personnes d'un haut rang^x elle eut du moins une partie de son effet, puisque la moitié de la partie du taïm retranché fut rendue au prince.

Comme c'est l'usage dans cette cour ainsi que dans tout l'orient de faire des présents Son Altesse Serenissime pourroit, si Elle jugeoit à propos et sans grande dépense faire venir de France des armes bien travaillées feü prince en avoit apporté dont il régala, et fit présent au Grand Visir au Visir, et au Kaimakam ; on pourroit offrir autre chose aux grands et ministres que l'on jugeroit à propos comme le kiaïa, le Reis-Effendi, le Kislar-aga que l'on sait assez être tout puissant dans cet Empire. Les belles lunettes d'approches, les plans qui concernent la guerre ; les places et fortifications, les desseins de bâtiments, et jardins et autres pourveu qu'il n'y ait point de figures sont fort de leur goût ; ainsi que les globes ; et depuis quelques années les belles cartes géographiques. Le feü prince avoit fait venir de France un globe dans la vue de l'envoyer en présent au Kam des Tartares^{xx} ancien ami à qui il avoit des obligations toutes récentes : mais ayant ensuite changé sentiment il le fit présenter au Sultan par le Grand Visir Topal Osman⁴¹ qui luy temoignoit une amitié toute particulière. Le présent fut bien reçu : et peu après le Grand Seigneur envoya au

^x Le Mufti et le Defterdar. A szerző jegyzete.

^{xx} Caplan Guirei qui est maintenant à Chio. A szerző jegyzete. I. Kaplan Giráj (1678–1738) háromszor is viselte a krími tatár kán címet.

⁴¹ Topal Oszmán pasa (1663–1733) nagyvezír 1731–1732-ben.

prince 20000 sequins fundoukli pour faire rebatir le palais de Transylvanie⁴² a Constantinople avoit été enveloppé dans un grand incendie arrivé quelque temps auparavant dans cette capitale.

Quelque confiance qu'ait et doive avoir Son Altesse Serenissime dans l'amitié et le zele de M. le Comte de Bonneval,⁴³ ainsy que dans ses bons offices a la porte il paroît que suivant en cela les sages maximes du prince son pere Elle doit agir par Elle même a la porte a presque de la meme maniere que l'on vient de dire ; et sauf un meilleur avis il semble que dans la conjoncture présente, Elle pourroient faire dresser un memoire conçu a peu prez en ce sens et en ces termes.

Que sur la gracieuse et amiable invitation que la Sublime porte luy a faite, a la mort du prince de Transylvanie son pere de glorieux memoire, de venir icy : et dans les même veües et sentiments qu'Elle y avoit autrefois appelé le susdit prince : Son Altesse Serenissime rempli aussy des mêmes sentiments et du même zele pour la gloire, et les interets de la haute porte ; et touchée du desir de contribuer, si la providence luy en fournit un jour les moyens, a delivrer sa chere patrie, et sa nation du joug autrichien, et de rentrer luy même en possession des biens que la cour de Vienne a si injustement enlevés a sa famille, que s'appuyant pour cela, principalement et aprez Dieu sur [fol. 213] la haute protection de la porte il s'étoit haté de venir dans ce glorieux Empire sous la benigne hospitalité du tres puissant Empereur. Que pour cela même s'étoit haté de partir de la cour d'Espagne, ou il avoit des affaires importantes a terminer, et ensuite de celle de France pour se rendre icy. Que dans la conjoncture présente des menagements politiques que la porte peut garder avec la cour de Vienne Son Altesse Serenissime n'avoit pas demandé les mêmes honneurs publics que l'on avoit faits au feu prince son pere, mais que Son Altesse Serenissime étoit persuadée, ainsy qu'on luy en avoit aussy donné avis, qu'on luy conserveroit les mêmes prérogatives, le même taïm, et la même garde honorable. Qu'il pouvoit représenter justement aussy que rien cela, contre son esperance il y a quelque diminution, on un changement, cela luy feroit son credit et estime auprez de la nation hongroise ; et que par consequent les desseins que Son Altesse Serenissime peut former, et dont la porte peut tirer des avantages seroient ruinez dans leur principe. Que d'ailleurs Elle a oui dire que du temps du prince son pere il y a eü sous le ministere du Grand Visir Ibrahim pacha une convention avec la Sublime porte, par laquelle il étoit stipulé que les enfans du prince pourroient venir faire leur sejour dans cet Empire quand ils voudroient, et qu'ils y seroient reçus avec les egards convenables, et une hospitalité digne de la haute porte. Mais Son Altesse Serenissime s'en tient particulièrement a l'invitation expresse qu'on luy a faites, et sur laquelle il a crü devoir compter avec une confiance, laquelle Elle croit ne devoir pas etre frustrée[...] Le prince peut devoir aussy représenter qu'il avoit fait beaucoup de dépense pour venir icy. que depuis la mort du prince son pere, sa maison ayant été reduite a un modique taïm, il avoit été obligé de l'entretenir en plus grande partie de ses propres

⁴² Az erdélyi fejedelmi követek korábbi rezidenciája, az úgynevezett „erdélyi ház”, amely az egykori Bizánc falai tövében nem messze helyezkedett el a görögök lakta Fener negyedétől.

⁴³ Claude Alexandre de Bonneval (1675–1747) előbb francia, majd császári katonatiszt, később pedig renegátként az oszmán hadsereg katonai reformjainak irányítója.

fonds, que depuis son arrivée même il y consumoit ce qu'il avoit pû porter d'argent avec luy.. que d'ailleurs il luy étoit nécessaire de se mettre dans un certain équipage et chevaux de tenter et autres choses en quelque sorte convenables a sa dignité[...] que par de si justes raisons Son Altesse Serenissime eseroit de la generosité de l'illustre porte qu'Elle luy accorderoit outre le taïm de son pere une somme suffisante pour ces dépenses nécessaires dans un commencement. C'est ce que Son Altesse Serenissime est bien aise de le faire connoître par le présent mémorial du tres haut et tres excellent Seigneur Mehemet pacha⁴⁴ suprême visir, dont Dieu veuille prolonger les jours et la félicité, luy demandant son amitié et bienveillance. Son Altesse Serenissime a lieu de croire que suivant les principes d'un de ses plus illustres predecesseurs,^x il régardera comme une des maximes fondamentales de la politique de cet Empire de conserver, et bien traiter la famille Rakoczy. Le visir azem, et les ministres de l'excelse porte sont trop éclairés pour n'en pas penetrer les raisons et les motifs [...] Le prince se flatte enfin, et il espere avec confiance que le tres puissant Empereur, et la Sublime porte le traiteront aussy favorablement que le feü prince son pere dont il ne doute pas que la memoire ne leur soit chere ; et Son Altesse Serenissime de son côté touchée comme luy d'un juste sentiment de rêconnoissance recherchera et s'estimera heureux de trouver des occasions a pouvoir marquer son zele pour la gloire et la prosperité de cet Empire.

Quand le prince écrira au Grand Visir en luy envoyant un exprez a l'armée il seroit peut etre a propos de communiquer cette demarche a M. l'ambassadeur de France, et de prier ce ministre d'agir de son coté en conformité pour rendre cette occasion importante ses bons offices a Son Altesse Serenissime en envoyant des instructions [fol. 214] convenables, et des ordres d'agir en consequence au droguman que Son Excellence a auprez du Visir. Il seroit sans doute a propos que le prince écrivit aussy au Kiaja et au Reis Effendi.

Quoyque le Kiaia du Grand Visir ne soit pas proprement un des ministres de la porte : comme il est ordinairement en grande faveur auprez de son maitre, et souvent même auprez du Sultan ; et que toutes les affaires passent par ses mains avant que d'aller au premier ministre il inflüe toujours beaucoup dans leurs bon, ou mauvais succez. Par consequent c'est un homme dont l'amitié doit etre menagée. Les ministres etrangers en connoissent assez l'importance ; on en a veu un⁺ il y a peu d'années quoyque bien avec le Grand Visir echoïer presque en tout pour n'avoir pas eü l'affection du Kiaia, de telle sorte que si la mort ne l'avoit prevenu il auroit demandé a se rêtirer. Le feü prince a été quelque fois blâmé de n'avoir pas voulu écrire au Kiaia, et cela a fait quelque fois tort a ses affaires. Celuy d'aujourd'hui appelé Osman Kiaia a été confirmé dans ce poste apres la déposition des deux derniers visirs, comme un homme nécessaire par son habileté et pas son experience j'ay oui dire qu'il étoit bien porté pour le prince.

⁴⁴ Szilahdar Damat Dimetokalü Mehmed pasa (?-1737) nagyvezír 1736 és 1737 között.

^x Hali pacha. A szerző jegyzete.

⁺ M. Dandrezel. A szerző jegyzete.

Le Reis Effendi étant chancelier et secrétaire d'Etat a toujours un grand credit, et une grande influence dans les affaires ; et par cette raison il seroit a propos d'avoir avec luy quelque liaison et correspondance. J'ay appris qu'on a fait a celuy cy quelque présent pour l'engager dans les interets du prince ; non qu'il parût indisposé ; mais c'est qu'il craignoit trop que l'arrivée de Son Altesse Serenissime ne leur attirât la guerre avec l'Empereur[...]

Le drogueman de la porte a par son employ un acces continuel auprez du Visir : et il peut rendre de bons ou de mauvais services. Feü Son Altesse Serenissime ne negligeoit pas dans les affaires importantes d'avoir ses bons offices, comme il luy avoit été conseillé par un habile homme, qui le pratiquoit luy même. Le drogueman de la porte, qui est frere du prince de Moldavie⁴⁵ paroît etre d'un bon caractere ; ainsy que j'en ay pû juger ayant eü quelque fois occasion de le voir. Le prince pourroit avoir quelque liaison avec celuy par le canal d'Ibrahim Effendi⁴⁶ ; ou autre qu'il jugeroit a propos.

Pour tout ce que nous venons de dire, et pour les affaires que Son Altesse Serenissime aura a traiter il seroit necessaire, comme Elle reconnoit Elle même, d'avoir un drogueman experimenté, qui eût pratiqué la porte ; qui eût également la prudence, et la fermeté. Il d'ailleur que ce soit un homme sûr, et qui n'ait pas été, on ne puisse un jour être au service des puissances suspectes : comme allemands, moscovites, anglois etc. comme il s'en trouve plusieurs de cette espece a Constantinople. Il est fort important aussy qu'il ne soit point raya, c'est a dire né sujet du Grand Seigneur ces sortes de gens n'étant gueres considerez a la porte sont même souvent maltraitez des ministres ; ce qui les rends pour l'ordinaire fort timides. Il paroît qu'il seroit fort a propos qu'un drogueman du prince peût faire icy sa demeure pour être a portee de converser avec Son Altesse Serenissime de luy donner les éclaircissements qu'Elle pourroit luy demander, et d'executer ses ordres, dans les commissions dont Elle jugeroit a propos de le charger.

Enfin qui dans le besoin et l'occasion puisse parler, interpreter, traduire en turc les lettres et memoires qu'on auroit a envoyer et pareillement de cette langue en quelque autre connüe les lettres, firmans et autres ecrits qu'on auroit a interpreter.

Rövidítések és irodalomjegyzék

ADG	Archives Départementales de Gironde (Bordeaux)
AHN	Archivo Histórico Nacional (Madrid)
ASN	Archivio di Stato di Napoli (Nápoly)
BA	Bibliothèque de l'Arsenal (Párizs)

⁴⁵ II. Grigore Ghica (1695–1752) fanarióta moldvai fejedelem 1726–1733, 1735–1739, 1739–1741 és 1741–1748 között.

⁴⁶ Ibrahim Mütefferika (1674?–1747) oszmán diplomata, az első török nyelvű nyomda megalapítója, II. Rákóczi Ferenc hivatalos tolmácsa és portai ügyvivője.

BNF	Bibliothèque Nationale de France (Párizs)
CADN	Centre des Archives Diplomatiques de Nantes
SHD	Service Historique de la Défense (Vincennes)

*

CASSELS 1966	Lavender CASSELS: <i>The Struggle for the Ottoman Empire 1717-1740</i> , New York, 1966.
DENIS-COMBET 1975	Marie-Thérèse DENIS-COMBET: <i>La collection Saint-Priest au Ministère des Affaires Étrangères</i> , In: <i>Turcica</i> , 7. (1975) 250–263.
DENIS-DELACOUR 2021	Christopher DENIS-DELACOUR: <i>Les Défis de la souveraineté maritime. Navigations napolitaines en mer ottoman (1734-1856)</i> , Paris, 2021.
DUPARC 1969	<i>Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'à la Révolution française Tome XXIV Turquie</i> , ed. Pierre DUPARC, Paris, 1969.
KÖPECZI 1984	<i>D'Andrezel vicomte és Rákóczi levelezése</i> , szerk. KÖPECZI Béla, Vaja, 1984.
KÖPECZI 1991	KÖPECZI Béla: <i>A bujdosó Rákóczi</i> , Budapest, 1991.
MÁRKI 1907	MÁRKI Sándor: <i>II. Rákóczi Ferencz (1676–1735)</i> , Budapest, 1907.
MIKES 1988	MIKES Kelemen: <i>Törökországi levelek – Mulatságos napok</i> , Bukarest, 1988.
PAPP 2003	PAPP Sándor: <i>Rákóczi József hatalomra kerülési kísérlete és a Porta: Forráskritikai vizsgálatok</i> , In: <i>A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 300. évfordulójára</i> , I, szerk. TAMÁS Edit, Sárospatak, 2003, 241–294.

- ROIDER
1982
Karl A. ROIDER Jr.: *Austria's Eastern Question, 1700–1790*, Princeton, 1982.
- SABEV
2006
Orlin SABEV: *İbrahim Müteferrika ya da ilk Osmanlı matbaa serüveni (1726-1746)*, Istanbul, 2006.
- SALLÉS VILASECA
2020
Núria SALLÉS VILASECA: „Erdély fejedelméhez küldtek csupán.” Jacques de Boissimène küldetése III. Ahmed szultán udvarában (1717–1718), In: *Világtörténet*, 42. (2020) 3. sz. 325–334.
- SZALAY
1864
SZALAY László: *II. Rákóczi Ferencz bujdosása*, Pest, 1864.
- SZEKFÜ
1913
SZEKFÜ Gyula: *A száműzött Rákóczi*, Budapest, 1913.
- THALY
1889
THALY Kálmán: *Rodostó és a bujdosók sirjai*, Budapest, 1889.
- TÓTH
2003
TÓTH Ferenc: *Bujdosó vagy száműzött? A Rákóczi-emigráció a történelem tükrében*, In: *Magyar Tudomány*, 190. (2003) 6. sz. 678–685.
- TÓTH
2011
TÓTH Ferenc: *Ibrahim Müteferrika, egy oszmán diplomata a magyar függetlenség szolgálatában*, In: *Magyar Tudomány*, 172. (2011) 1. sz. 38–47.
- TÓTH
2012
Correspondance diplomatique relative à la guerre d'indépendance du prince François II Rákóczi (1703-1711), kiad. TÓTH Ferenc, Paris, 2012.
- VANDAL
1885
Albert VANDAL: *Le Pacha Bonneval*, Paris, 1885.
- VANDAL
1887
Albert VANDAL: *Une ambassade française en Orient sous Louis XV. La mission du marquis de Villeneuve 1728-1741*, Paris, 1887.

VEINSTEIN
1970

Gilles VEINSTEIN: *Les Tatars de Crimée et la seconde élection de Stanislas Leszczyński*, In: *Cahiers du Monde russe et soviétique*, 11. (1970) 1. sz. 24–92.

VEINSTEIN
2004

MEHMED efendi: *Le paradis des infidèles, Un ambassadeur ottoman en France sous la Régence*, kiad. Gilles VEINSTEIN, Paris, 2004.